

Kolozsvári–szegedi hagyományok – Imre Sándor neveléstana és a nemzetnevelés koncepciója

Faludi Szilárd

A pedagógia klasszikusainak sorában nem akármilyen hely illeti meg *Imre Sándort*, akit életében sokszor mellőztek, halálában „elfelejtettek”, s ha kifejezetten nem is mindig üldöztek, minden esetre a VKM-ből menesztettek (államtitkár; rövid ideig miniszter is volt).

Klebelsberg ki nem állotta – mert protestáns tiltakozó, ellenkező, bíráló, „akadémikuskodó” volt, s főképp, mert nem volt klerikális. *Imre* életfogytiglan a diszkrimináció változatos formáinak volt kitéve. Nem csoda. Rokonszenvezett a reformkor nagyjaival, *Széchenyivel*, *Wesselényivel*, *Eötvössel*, az 1848-as és az 1918-as forradalmakkal (a nagy öregek közül *Wesely* tett néhány bátortalan, felemáságtól nem mentes lépést ezirányban; még inkább *Kemény Gábor* és *Tettamanti Béla*, akik eljutottak a polgári radikalizmuson át a marxizmusig. Utóbbi 1948 után az egyik első kísérletet tette marxista igényű nevelésmélet kialakítására).

Pedagógiai nagyjaink közül úgyszólván *Imre* az egyetlen (*Németh Lászlón* kívül – az ő állásfoglalása azonban e kérdésben egészen speciális és ellentmondásos: külön tanulmányt igényelne), aki ismerte és elismerte a szociáldemokráciát, ha nem is hódolt be sem az 1919-es forradalomnak – amelynek egyébként aktív, bár politikai függetlenségét hangoztató és fenntartó részese volt (a későbbiekben soha nem is bocsátották ezt meg neki) –, sem az 1919-et követő ellenforradalomnak, sem a „keresztény-nemzeti” kurzusnak, sem a „fajvédőknek”, sem semmilyen hatalomnak.

Rajta kívül egyetlen vezető politikus ismerte még el – ha utálkozva is, de „de jure” – a szociáldemokráciát: a miniszterelnök, gróf *Bethlen István*.

Amit *Imre Sándor* mindig hangoztatott, a pedagógusok, a neveléstudomány sajátos helyét jelölve ki: az autonómia, az önállóság, az önrendelkezés, az a maga életére, pályafutására nézve is irányadó volt. Soha, semmilyen nyomásra, kritikára, támadásra nem tágitott tőle.

Liberális, protestáns demokrata – és illuzionista: reménykedve és reménytelenül hisz abban, hogy pártok, felekezetek, nemzetiségek, önös érdekek fölött a nemzeti tudatosság alapján egységes nemzet jöhet létre; mert még nem vagyunk nemzet – az uralkodó gazdasági és politikai elit nem azonos azzal, de azzá kell lennünk. Ezt szolgálná nemzetnevelési koncepciója, amelyben az egyén nem vész el, hanem felnő feladataihoz, megnevesedik, tudatos erkölcsi lényé válik. *Imre Sándor* elmékedésének ugyanis – a

reformkor nagyjainak öröksége mellett – másik nagy forrása a schnelleri személyiségpedagógia (*Tettamanti*, 1932).¹

Itt kell kitérnünk arra, hogy a kolozsvári, majd szegedi „katedra”-pedagógia jelentős reprezentánsai, *Felméri* (1890)² és *Schneller* mellett *Imre* a harmadik (különben *Schneller*-tanítvány) – ez az egész „vonal” liberális-demokrata – akkor is, ha *Schnellernél* „Isten országa” a végcél.

Innen ágazik majd le *Tettamanti Béla* szocializmusba torkolló pedagógiája. Figyelemre méltó vonulat, különösen, ha tekintetbe vesszük az első lépéseit tevő gyermektanulmány korai jelentkezését *Felméri Lajosnál* és további kutatómunkára sarkalló jelzéseket a gyermektanulmány irányában *Imre Sándornál*.

Imre nem volt gyermektanulmányozó, de pedagógiai tevékenységében ott munkál a gyermeki érés, növekedés, mutációk és egyéniség iránti figyelem, a gyermektanulmányozók és a gyermektanulmány ígéretének várakozó igenlése. Egyidőben – igen toleránsan – ő látta el a *Domokosné*-féle Sjj Iskola „felügyeletét”, s ez a felügyelet egyáltalán nem tekinthető a kultuskormányzat valamiféle bürokratikus vadhajításának. Emellett feltűnően jól tájékozott – *Nagy Lászlótól Kenyeres Elemérig* (kinek fiataalkori halálát igen szomorúan és nagy veszteségként könyveli el) gyermektanulmányi és gyógypedagógiai ügyekben.

Imre Sándor életrajza

Imre Sándor 1877. október 13-án született *Hódmezővásárhelyen* és 1948. március 11-én halt meg. Apja szemorvos, egyetemi tanár. *Imre* az egyetemet Kolozsvárott végezte, német-magyar nyelv- és irodalomtanárként. 1898-ban doktorált, majd a heidelbergi, strassburgi, berlini és jénai egyetemeket látogatta (1899–1900). 1900-tól 1908-ig a kolozsvári református főgimnázium tanára. 1904-ben nyerte el a magántanári képesítést. Munkái – főként a „Széchenyi István nézetei a nevelésről” (1904) című könyve nyomán 1900-tól 1908-ig a budapesti polgári iskolai tanítóképző intézet pedagógia és filozófiá-lélektan tanára (Életrajza tekintetében és egyebekben is erősen támaszkodunk *Heksch Ágnes* „*Imre Sándor művelődéspolitikai rendszere*” című 1969-ben megjelent munkájára.). Az *Imre*-tanítvány *Heksch Ágnes* nem kerülhette el a 60-as évek „balos” – egyfelől idealizáló, heroizáló, másfelől hiperkritikus – kilengéseit. Olykor a „minőségileg magasabbrendű proletárinternacionalizmus” nevében ítélik meg avagy minősít, ezt azonban jótékonyan ellensúlyozza mestere iránt érzett rajongó tisztelete és vonzalma, főleg pedig a kikutatott, igen gazdag könyv- és levéltári dokumentációs anyag.)

Imre 1905-től a kolozsvári, 1912-től a budapesti tudományegyetemen a pedagógia magántanára, 1918-tól 1919. augusztus 16-ig a tanárképző főiskolává lett Paedagógiumnak igazgatója, 1918-tól 1919. március 21-ig VKM helyettes államtitkár *Lovász Márton*, majd *Kunfi Zsigmond* minisztersége alatt.

¹ *Schnellernél* a fejlődésfokok: az érzéki, a történeti, a tiszta éniség; *Imrénél*: hedonizmus, utilizmus, autonómia.

² *Felméri Lajos* a német orientáció helyett az angol híve. Munkájában a francia forradalomért, a köztársaságért lelkesedik, s nem jut benne hely az osztrák-magyar uralkodó említésének.

1919. augusztus 16-tól 1924. december 31-ig VKM adminisztratív államtitkár, illetve az ellene 1919 végén indított szélsőjobboldali hajszá következtében 1922-től szabadságon van.

1924. május 16-án – törvénytelenül – elbocsájtják. A miniszter indokai: *Imre* a forradalom alatt került a minisztériumba, baloldali gondolkodású, s őt katolikus részről semmiképpen nem tűrték. Amikor *Imre* végre – nagy nehezen – személyes találkozást eszközölt ki *Klebelberggel*, az ennyit mondott neki: tudja, hogy *Imre* nem klerikális, s ez elég. Magyarázatul előlegezzünk annyit, hogy *Imre* híres (és „hírhedt”) könyvében, az 1912-es „Nemzetnevelésben” a közoktatás államosítása mellett foglal állást, ellenzi az iskolai vallástanítást, mert az nem a nemzeti egység, hanem a különböző felekezetek széthúzása felé mutat – *Wesselényi* is fő veszélyként jelölte meg „az ország lakosságának sokféle oszlását” – (*Wesselényi*, 1833, 1843; *Imre*, 1920).

Imre nyolcosztályos egységes népiskolát akar minden olyan zsákutca nélkül, amely a gyermekek pályairányulását nem az érdemességtől, hanem a szülők társadalmi helyzetétől teszi függővé.

Ha a radikalizmus dolgában el is marad *Zigány Zoltántól*, *Kunfi Zsigmondtól*, *Földes Ferencről*, mindazonáltal hangoztatja (*Marxot* is tanulmányozva), hogy a szocialisták tanügyi kritikájában és programjában sok a megszívlelendő, mi több, egy helyen azt állítja, hogy csak a szocialistáknak van a szó szoros értelmében vett oktatásügyi programja(!) – jóllehet nem hisz az „osztályszempont” érvényesülésében, sem az osztályharcban. Szerinte „még annyira sem volt művelődéspolitikánk, hogy tudatosan hagyjanak ki valakit a nevelésből”.

Amikor állás nélkül marad, keserűen írja a „Pálya végét”. Mellőzöttségében, üldözöttségében határozott fordulatot tesz a református egyház felé. Meggyőződéses, hívő protestáns, de ezt nem tekinti politikai tőkének. Vezető gondolata a „tárgyiasság”, az objektivitás, akár felekezeti, akár nemzetiségi, akár össznemzeti kérdéstről van szó. „Mi [pedagógusok] csak annyiban vagyunk politikusok, amennyiben pedagógusok vagyunk. (*Nemzetnevelés* c. folyóirat 1914; *Heksch*, 1969. 137. o.). Másutt: „A forradalomban érvényesült egy csomó jóindulatú, nem politizáló (Kiemelés F.Sz.) szakember, ezeket a kurzus lehetetlenné tette – például engem – hacsak be nem hódoltak.” (*Heksch*, 1969. 144. o.) A „tárgyiasság”, a merő („depolitizált”) szakmai kompetencia kérdése mutatja *Imre Sándor* nagy belső ellentmondását; ugyanis; nem lehet nem-politizálni. Végül e kérdéshez még: „különböző pártállású főnökeim mind elösmerték, hogy intézkedéseimben és javaslataimban teljes pártatlanságra törekedtem [...] forradalomban és kurzus idején egyaránt igyekeztem az igazság pártatlan keresésének, ügyek és személyek megítélésében a tárgyiasságra való törekvésnek, minden részleges érdekekkel szemben a nemzet és a nevelés egyetemes szempontjainak érvényt szerezni.” (*Imre* memorandumja *Betlen Istvánhoz* 1922. május 22-én – idézi *Heksch*, 1969. 186. o.)

Feltéhetően egyházi segítséggel 1925-ben elnyeri a szegedi Ferenc József Tudományegyetem pedagógiai tanszékének vezetését. Népszerű mint professzor, de népszerűtlen a hivatalos „keresztény-nemzeti” kultuskormányzat szemében. 1917-ben nem sikerült elnyernie a pozsonyi egyetem katedráját, s nem kerülhetett a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem pedagógiai tanszékére sem – ha nézeteit nem is tekintenénk,

számításba kell itt vennünk, hogy itteni tradíció szerint professzor csak katolikus lehet. 1934-től 1945-ig – haláláig – a József Nádor Műszaki és Gazdasági Egyetem Közgazdaságtudományi Karán tölti be a pedagógiai intézet vezetője tisztségét.

1900-tól munkatársa, majd 1913-tól szerkesztője a Magyar Paedagógia című folyóiratnak. 1901–1906 között titkára, majd 1906–1908 között ügyvezető alelnöke az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kolozsvári Körének. 1906-tól tagja a Magyar Paedagógiai Társaságnak, valamint a magyar Pestalozzi Társaságnak. 1908-tól belső munkatársa a Néptanítók Lapjának és alelnöke az Országos Polgári Iskolai Egyesületnek, választmányi tagja a Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesületének, a Filozófiai Társaságnak, az Irodalomtörténeti Társaságnak. 1915-től tagja az Országos Közoktatási Tanácsnak.

Élete tevékeny, egyénisége szuggesztív, önállósága hajlíthatatlan, magatartása a minden körülmények között öntudatos, tevékeny, alkotó emberé.

A nemzetnevelés genezise – Imre Sándor politikai hovatartozása

Imre felismeri, hogy még nem vagyunk nemzet (*Heksch*, 1969. 22. o.), ugyanis a nemzetből hiányzik a nép. Magyarországon nincs meg a politikai, kulturális demokratizmus, ami a nemzetté válás feltétele; feltétele annak, hogy minden társadalmi osztály és réteg *cselekvően* és irányítóan vehessen részt az ország életében (*Heksch*, 1969).³

A polgári radikális álláspont közelinek látszik *Imréhez*. Az eszmei rokonság azonban nem jelenti azt, hogy *Imre* a radikális párt tagja lett volna – sem ehhez, sem egyéb párt-hoz egész életében nem csatlakozott (*Heksch*, 1969. 23–24. o.). Viszont részt vett a Társadalomtudományi Társaság ülésein, vitáin és előadásain, cikkei jelentek meg ennek folyóiratában, a Huszadik Században.

A radikális ideológiában a *nemzet* gondolata elhomályosul – ők Nyugatra figyelnek; *Imre* gondolatainak középpontjában a nemzet áll. A pártpolitikai harcokat – bármily utópikus – kifejezetten ellenezi. Elismeri, hogy a fennálló társadalmi viszonyok megváltoztatása politikai feladat és nem a nevelésé, de a nevelés addig is, míg „a közviszonyok okai meg nem szűnnek”, segítségére lehet a politikának abban, hogy mindenki felismerje „a részek összetartozásának szükséges voltát, az együtt élők érdekeinek és feladatainak közösségét”.⁴

Imre számára a nemzet az osztályok, a felekezetek, a nemzetiségek egységét jelenti. Jóhiszemű és jószándékú *utópizmus* nyilatkozik meg annak feltételezésében, hogy a nemzet minden tagja az egység szükséges voltának *belátásával* képes lesz erre az egységre, képesek lesznek az úgynevezett uralkodó osztályok, meg a többiek, a magyarság

³ *Imre* nem tud belenyugodni abba, hogy a „... vagyonával, vagy tanultságával kiemelkedő rész jelentse a nemzetet; a nemzetet nem érthetjük csupán azokat, akik éppen most egy országban a politikai jogok részesei, sem azokat, akik egy nyelven beszélnek ...” „A nemzet azok összessége, akik a földrajzi viszonyok, a közös múlt erejénél fogva az emberiség egyetemes körén belül együtt egységet alkotnak más hasonló egységek mellett ...” (Nemzetnevelés 63–44. o.)

⁴ Az „érdek-egyesítés” központi gondolata volt *Széchenyinek*, *Wesselényinek*.

is, a más nyelvűek is egyaránt felülemelkedni minden önzésen és egyoldalúságon (*Imre*, 1912. 106–107. o.).

Imre evolúciós társadalomszemléletét köti össze magyar voltával. A népi közösségek általa annyira óhajtott létrejötte nem harci feladat, hanem a csendes, nevelői munkálkodásé. Ezért kapcsolódik a liberális haladás művelődéspolitikusaihoz, *Wesselényi*hez, *Széchenyi*hez, *Eötvöshöz* (*Heksch*, 1969. 25. o.)

Imre felfogása szerint a nemzet létesülésének első feltétele az általánossá vált nemzeti érzület.⁵

A magyar nevelés tragikumának tekinti, hogy benne az államiság az uralkodó. A pedagógiai etatizmus jelenségét látja abban a tényben, hogy – amint írja – *Herbart* és *Ziller* rendszere honosodott meg. Ez a dogmatikus nevelési rendszer nem szerencsés és nem magyar. Ne az állam, hanem a társadalom (a nemzet) vegye kezébe az oktatásügyet ... érvényesítse benne a legfőbb magyar sajátosságokat: az *autonómiát* és az *egyéniiséget*. „Mert baj, ha az állam a társadalmat mintegy felszívja magába Az államot csak felügyeleti jog illesse meg – a nevelés milyenségét a nemzet döntse el, annak egyéni... szervei: a család, a közösség, a megye, a város, piramisként emelkedő, önálló szervezetek formájában” (*Heksch*, 1969. 45. o.).

Az autonómia, az egyéniség és az alulról felfelé való építkezés gondolatai *Karácsony Sándorral* rokonítják *Imre* szerint. Az egyén fejlődése az emberiség alakulására hat ugyan, de közte és az emberiség között kell lennie egy szűkebb körnek, amelyben az egyén áll, s ez a kör a nemzet. *Széchenyiné* is a nemzet a nevelés központja, de olyképpen, hogy a nemzet teszi határozottá, személyesíti meg, teszi megfoghatóvá az egyén számára az emberiséget. *Széchenyi* szavaival: „Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátosságait, mint ereklyét megőrizni, s így egészen új, eddig nem ismert alakban kiképezve végcéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni, kérdelem: lehet-e ennél minden keservtől tisztább érzés?” (*Imre*, 1904. 147–149. o.).

Imrénél „végső cél az egyetemes emberiség fejlődése; közelebbi, határozott cél a nemzet fejlődése; közvetlen cél az egyes ember fejlődése” (*Imre*, 1928. 65. o.). A nemzetnevelés legtömörebb megfogalmazása: „... a nemzet emelkedése művelődés által” (*Imre*, 1912. 47. o.). *Imre* élesen elhatárolja a nemzetnevelést az „állampolgári neveléstől”. (*Krieck*, *Kerschensteiner*, *Dewey*). Nem elégíti ki az éppen adott államba való beletagolódást szolgáló, az emberben csak végrehajtó állampolgárt feltételező nevelés. A „beilleszkedés” szükséges, de magában kitűzött cél soha nem lehet. Az ilyen cél nem elégíti ki azt, aki a fejlődést szakadatlan célnak tartja és aki a haladást akarja szolgálni (*Imre*, 1919; *Mi a nemzetnevelés?* 11–12. o.). „... ne a meglévőt akarjuk örökre biztosítani, hanem készítsük elő az eljövendőt, mely a mostaninál jobb és igazabb tartozik lenni minden tekintetben”. (*Imre*, 1919; *Mi a nemzetnevelés?* 16. o.).

Még a nemzet sem valami kész, valami határozott, hanem állandóan fejlődő alakulat. „A nemzet fogalmában éppen az a lényeges, hogy a nemzet: örökké új meg új formában mutatkozó élő valóság, tehát, ha azt akarjuk, hogy éljen a nemzet, azt kell akarnunk,

⁵ Ez *Imrénél* mentes a faji és nemzetiségi gyűlölködéstől.

hogy fejlődjék. Ha ezt akarjuk, akkor nem szabad ennek a nemzetnek a tagjai közül senkit sem leszögezni valahova.”⁶

Imre írja 1943. évi visszatekintésében: „A nemzetnevelés szava a magyar irodalomban 40 év előtt jelent meg. Akkor nem méltatták figyelemre, jórészt azért, mert nagyon is magyar származásúnak látszott. Az is volt. *Széchenyi* gondolatvilágából nőtt ki s a személyiség magyar elméletéhez kapcsolódott... félvállról nézték... félretolták... elfelejtették...” (*Imre*, 1943).

„Az én tudománypolitikámnak – mondja *Klebensberg* – alapja az a gondolat, hogy a nemzet kultúráját kicsi és nagy nemzeteknél egyaránt 3–4000 ember képviseli” (*Imre*, 1925).

Imre ezzel szembeállítja *Széchenyi* szemléletét, aki a nemzet erejét a kiművelt emberek számában látja. *Imrénél* a közműveltség nem egyesek műveltségének mélységében, hanem a műveltségnek minél szélesebb körre, minél egyenletesebben való kiterjesztésében áll. (*Imre*, 1918)⁷

Imre Sándor Neveléstana (1928)

Mindenek előtt ide kívánczik a nevelés klasszikus definíciója: „A nevelés a közösség életéből fakadó, s arra ható, az egyén kifejlődését tudatosan elősegítő, huzamos ideig tartó szellemi tevékenység, mellyel a fejlettség magasabb fokán lévők céltudatosan és tervszerűen alakítják a kevésbé fejletteket, amíg az alakítást az önállóság ki nem zárja.” (*Imre*, 1928. 22. o.)

Ha átnézzük az utóbbi évtizedek neveléstudományi irodalmát, azt a megállapítást tehetjük, hogy azóta sem kaptunk jobb definíciót a nevelésről.

Ebben az első pillantásra világnézetileg semleges definícióban harmonikusan kiegyenlítődnek a szociál- és individuál-pedagógia tendenciái, s nem állnak szemben egymással. Mint *Pukánszky Béla* a „Neveléstan” (1928) reprint kiadásához írott utótanulmányában megjegyzi: „*Imre* avatott kézzel ötvözi egységes egészzé a kizárólag egyénre irányuló és a csupán csak a közösséget megcélzó szélsőséges pedagógiai törekvéseket...” (*Pukánszky*, 1995. 344. o.).

A közösség hangsúlyos itt, de a natorpi elvont és szétfolyó közösség nemzetképpé konkretizálódik, mégpedig az egyéniség lehető szabad és teljes kifejlődésének természetes közegeként. Az egyéniség majd „megnevelve” erkölcsi személyiséggé válik – ami már nem *Natorptól*, hanem *Schneller Istvántól* ered, – mint fentebb utaltunk rá.

Ez a személyiség fejlettsége deklarációján autonóm, önmagát meghatározó, döntőképes, szuverén.

⁶ *Imrének* ez a plasztikus nemzetfogalma mutatja a legjobban, hogy az *Imre*-féle nemzetnevelés mentes a nemzeti öncélúságtól és minden rasszista, nacionalista metafizikától.

⁷ A zavart csak fokozza, hogy a faji jelszó is ide (a nemzetneveléshez) kapcsolódik – írja *Imre* egy helyen. „A nemzetnevelést agyonhallgatták, *Herbarton*, *Reinem*, *Zilleren*, kérődznek, vagy impotens kivonatát adják a külföldi irodalomnak – pedig *Imre* könyve: esemény” – írja a korabeli recenzens (*Nemzetnevelés* című folyóirat cikke 1914). 1944 őszén már betegen fekszik, de betegágyán is megjegyzi: nem lenne megokolt lemondani a magyar művelődéspolitikai tervekről (*Heksch*, 1969. 208. o.).

A kísérleti pedagógia – amit *Fináczy* oly akkurátusan söpör le az asztalról – elismerve a didaktikai kísérlet lehetőségét, de tagadva a kísérleti didaktikáét – *Imre* számára fontos bázissá, odafigyelni valóvá válik. Az egész kísérleti pedagógia – mondja a „Neveléstan”-ban – a tanuló körül forog, éppen ezért lesz fontos. Igen sokszor hivatkozik tétélesen is *Meumennra* (*Imre*, 1928. 207. o.).

A tényeket feltáró valóság-pedagógia híveként hangsúlyozza, hogy az újat a növendék növekedő munkabírásához és módosuló szükségleteihez kell szabni.⁸

„A szükséglet itt kettőt jelent – írja a 283. oldalon – ami iránt a tanuló közvetlenül érdeklődik és ... ami iránt fel lehet kelteni az érdeklődését” (karnyújtásnyira vagyunk a funkcionális lélektantól és pedagógiától). Lábjegyzetben hivatkozik is *Nagy Lászlónak* a „Didaktika gyermekfejlődéstani alapon” (1921) című munkájára.

Imre is vallja, hogy „az egyesek megismerése céljából rendszeres feljegyzéseket kell végezni; minden jellemző, vagy meglepő változást mutató jelenséget feljegyezve lehet és kell figyelemmel kísérni az egyéniség alakulását” (*Imre*, 1928).⁹

Nevelési szemléletét jól jellemzik következő sorai: „Az a tanító tudja állandóan magához kapcsolni a tanulókat, akinek kedélye derült, de sohasem akar mulattatni, a népszerűséget nem keresi; ki komoly, de komorsággal vagy ridegséggel nem riasztja el magától a fiatalságot [...] A tanítónak nem parancsolni kell tudnia, hanem észrevétlenül kormányozni ...” (*Imre*, 1928. 196. o.).

Az iskolai munka menete [...] azon fordul meg, hogy a tanító tevékenysége a kellő időben és mértékben át tud-e alakulni észrevétlen irányítássá (v.ö. *Montessori*) [...] helyet tud-e adni a növendék fokozódó önállóságának (186–187. o.).

Imre didaktikai alapállását markánsan jellemzi fentiekkel rokon tétele, mely szerint „a tanítás: vezetés az ismeretszerzésben” (azaz: nem egyszerűen közlés). Kárhoztatja az iskola egyoldalú intellektualista – oktató – beállítottságát és jellemzőnek tartja sajnálatosan, hogy a közbeszéd nem annyira nevelőről és növendékről, mint inkább oktatóról és tanulórol tud. Ez az egyoldalúság hibás.

Pszichológiai kultúrájára és érzékenységére vall annak meglátása, hogy a fejlődés nem egyenletes (v.ö. *Németh László*), egyes időszakokban mintha nem is történnék szellemi fejlődés, máskor meg feltűnő a haladás. Évekhez kötjük ezeket a változásokat is, de a fejlődési szakaszok kezdetének és végének megjelölése a szellemi életben a testi fejlődés szakaszainál is kevésbé pontos; a fejlődés tempója és ritmusa egyéni. Ki hány éves és melyik osztályban van, még egyáltalán nem bizonyítja a szellemi fejlettségnek azt a fokát, amelyet attól az életkortól rendszerint elvárunk” (226. old.). E pontnál eszünkbe jut a pedológia, éppen úgy, mint *Brunner*, vagy a *Németh László*-i „osztály-ugratás”, avagy a valamikori szolnoki kísérlet, és társai – mindenki, aki tiszteli, de nem fetisizálja az életkort. (*Németh László* egyik lánya – *tehetség és módszer* okán – kiskorában differenciál-hányadossal és integrálással dolgozott).

⁸ Amúgyis tisztában van vele és programatikusan hangsúlyozza, hogy a neveléstudomány nem érték- és nem tény-tudomány, hanem ez is, az is.

⁹ A gyermektanulmányozóknál sokszor szerepel az egyéni, vagy törzs-lap; ilyeneket vezet be *Quint József*, *Domonkosné Löllbach Emma* és *Nemesné Müller Márta* is.

Imre Sándor és a gyermektanulmány

Pukánszky bizonyos „távolságtartásról” beszél *Imrének* a gyermektanulmányhoz való viszonyát illetően. Mint minden, ez is viszonylagos. Érdekes *Imrének* „A neveléstudomány magyar fel” (1935) című munkáját, annak is a jegyzetanyagát tanulmányozni.

18. számú jegyzet (122. o.): „A gyermektanulmányozás hazánkban is egész mozgalommá lett, s nem túlzás azt mondanunk, hogy nálunk ez tudott első ízben olyan sok embert megmozgatni, amennyinek a köréből a sokféle feladatra szükséges számú munkások kiválogatódása lehetővé vált. Ez a folyamat még nem jutott el a várható és remélt eredményekhez (Kiemelés F.Sz.), amikor a háború ennek is gátat vetett. Jelentősége így is nagy...” Ezután szól *Nagy Lászlóról* – a „Nagy László Emlék-könyv”-ről –, *Nógrády Lászlóról*, a *Gyermek* folyóiratról, *Baranyai Erzsébetről*, *Ranschburg Pálról*, a gyógy-pedagógiáról, az idő előtt sirba dőlt, sokat ígérő *Kenyeres Elemérről* (Ez már a 20. számú jegyzet); a 129. oldalon, az 53. jegyzetben a *Gyermek* folyóiratról, mely az újra nyitott *Népművelés* című folyóirattól vette át a stafétabotot, s több tekintetben „mélyen hatott a szakirodalom fejlődésére” (Tudvalevő: a *Gyermek* a gyermektanulmányi mozgalom lapja volt). *Imre* a 130. és 131. oldalon részletesen beszél a gyermektanulmányi irodalomról, adatgyűjtésekről, *Ranschburg Pálról* és iskolájáról, *Nagy László* köréről, a debreceni iskoláról (*Mitrovics*), a szegediekről (*Várkonyi Hildebrand* és köre), a *Weszely* vezette pécsi irányzatról; a 64. jegyzetben *Nemes Lipótról* (A külteleki gyermek lelki világa, 1912; A külteleki gyermek élete és jövője, 1913); a 66. jegyzetben *Máday Istvánról*; a 132. oldalon, a 70. jegyzetben *Domokosné Sjí* Iskolájáról, *Nemesné Müller Márta* Családi Iskolájáról, *Burchard-Bélaváry Erzsébetről*, *Montessori* első és legjelentősebb propagálójáról. „Mindez – mondja *Imre* –, már jó ideje nem tekinthető az alapítók személyes ügyének”.

Imrét kötelezte a maga állította „tárgyiasság” e kérdésben is; de ez már nem egy „kivülálló” tárgyiassága volt!

Imre Sándor főbb munkái

- A magyar nevelés történetének jelentősége. Magyar Paedagógia, (1905).
- Apáczai Csere János. Kolozsvár, (1907).
- Eötvös József, nem a múlté. Budapest, (1909).
- A nevelés sorsa és a szocializmus. Budapest, (1909).
- Pedagógia és politika. Budapest, (1911).
- Nemzetnevelés. Budapest, (1912).
- A középiskola gyökeres reformjának előkészítése. Budapest, (1912).
- Széchenyi és a magyar nevelés jövője. Budapest, (1913).
- Eötvös József művelődéspolitikája. Budapest, (1913).
- A háború és a pedagógia. Budapest, (1915).
- A köznevelés belső egysége és a nemzeti egység. Budapest, (1915).
- Mi a nemzetnevelés. Budapest, (1919).
- A magyar nevelés körvonalai. Budapest, (1920).
- A családi nevelés fő kérdései. Budapest, (1926).

Szemle

A személyiség kérdése. (1926).
Neveléstan. Budapest, 1928;
Egyetemi nevelés. Budapest, (1930).
Népiskolai neveléstan. Budapest, (1932).
Nevelésügyi tanulmányok. Budapest, (1934).
A neveléstudomány magyar feladatai. Szeged, (1935).
Az egyetemi nevelés feladatai. Budapest, (1937).
A tanítóképzés és az egyetem. Budapest, (1937).
A kisdóvóintézet nevelés szerepe a köznevelésben. Budapest, (1938).
Schneller István. Budapest, (1939).
Széchenyi születésének 150 éves évfordulójára. Budapest, (1941).
Háborús élet, megújulás, nemzetnevelés. Budapest, (1942).
A nevelés válsága a két háborúban. Budapest, (1942).
A nevelés szerepe a nemzet életében. Budapest, (1943).
A polgári iskola sorsa. Budapest, (1943).
Teleki Pál és a felsőoktatás ügye. Budapest, (1943).
A nemzetnevelés fogalma. Budapest, (1943).
(Kisebb munkák” címen *Heksch Ágnes* 58 tételt sorol fel.)

Irodalom

Felméri Lajos (1890): *A neveléstudomány kézikönyve*. Ajtai A. Nyomdája, Kolozsvár-Budapest
Heksch Ágnes (1969): *Imre Sándor művelődéspolitikai rendszere*. Tankönyvkiadó, Budapest.
Imre Sándor (1904): *Széchenyi István nézetei a nevelésről*. Polizer Zsigmond és fia Nyomda, Budapest.
Imre Sándor (1912): *A nemzetnevelés*. Ajtai A. Nyomdája, Kolozsvár.
Imre Sándor (1918): A népiskola a politikában. *Néptanítók Lapja*, július 18.
Imre Sándor (1919): *Mi a nemzetnevelés?* Szabad Lyceum kiadása, Budapest.
Imre Sándor (1920): *A magyar nevelés körvonalai*. Stark Ferenc Könyvnyomda, Budapest.
Imre Sándor (1925): A magyar kultúra fejlődéséről. *Dunántúl*, május 28.
Imre Sándor (1928): *Neveléstan*. Studium, Budapest.
Imre Sándor (1943): A Nemzetnevelés fogalma. *Társadalomtudomány*, 1–2. sz.
Nagy László (1921): *Didaktika gyermekfejlődéstan alapon*. Budapest.
Pukánszky Béla (1955): *Imre Sándor Neveléstana*. Utószó Imre Sándor Neveléstan című könyvének reprint kiadásának OPKM. Budapest.
Schneller István (1900; 1904; 1911): *Pedagógiai Dolgozatok*. Hornyánszky, Budapest.
Széchenyi István (1841): *Kelet népe*. Vigand, Pozsony.
Tettamanti Béla (1932): *A személyiség nevelésének magyar elmélete*. Schneller István rendszere, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. Szeged.
Wesselényi Miklós (1843): *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*.
Wesselényi Miklós (1874): *Balítéletek*. Kriterion, Bukarest.